

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ
ΩΝ ΕΝΙΑΙ ΦΡΑΓΚΙΚΑΙ
ΥΠΟ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Π. ΠΑΣΧΑΛΗ*

«Memoriam veterum renovandum»

Εἰς ἀνυπόγραφον καὶ ἀχρονολόγητον σημείωμα, τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται παλαιότερον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μεσοῦντος, ἀναγράφονται αἱ ἐνοριακαὶ ἐκκλησίαι αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὴν περιφέρειαν, ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀπετέλεσε κατὰ μέγα μέρος, τὸν τέως δῆμον Ἐνδρου, πλὴν τῶν χωρίων Λαμύρων, Ὑψηλοῦ, Στραπουργιῶν, Στενιῶν, Ἀπατουρίων, Ἀποικίων καὶ Βουρκοτῆς, τῶν ὁποίων οἱ ἐνοριακοὶ ναοὶ καὶ οἱ ἐφημέριοι παραλείπονται, ἄγνωστον τίνος ἔνεκεν. Τὸ σημείωμα ἔχει ὧδε, τηρουμένης πιστῶς τῆς γραφῆς τοῦ ἀρχετύπου.

ἡδὸν κατὰ γραφο τὶς ἐνοριακὰς ἐκκλίσας.

Κάστρο.

θεοσκέπαστι. χωρὶς παπά. ὁ παπᾶς τοῦ νέρη ().*

ἄγιος νικόλαος. παπα γιανάνικς μασούκας.

ἄγιος ἀθανάσιος. χωρὶς παπᾶ. ὁ παπᾶς τοῦ πετράκι.

παναγία τριγοδιανή. δοφανί. παπα γιανανκὸς γράφας.

ἄγια βαρβάρα. δοφανί.

μέγας ταξιάρχης. παπα γιακουμὶς κοστάντιος.

παλατιανή. τοῦ ἁγίου τάφου.

ἄσινετί.

παναγία. παπᾶ. ἀντονάνικς Καλογρίδης.

παπα ἀγγουστὶς γραμμάτικας. χωρὶς ἐκκλησιά.

λιβάδζα.

ἄγιοι πάντες. παπα νικολὸς κοκόρδιλας.

παπα δημήτρις κοντορούσις. χωρὶς ἐκκλίσια.

* Ἐκ τῶν καταλοίων τοῦ συγγραφέως, ἐπιμελεία τοῦ Ἐπισκόπου Ρωγῶν Διονυσίου (Ψαριανοῦ).

(1) Ἄλλαχού ἀπαντᾶμεν πλῆρες τὸ ὄνομα αὐτοῦ Χρῦσανθος Νέρης. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ Θεοσκέπαστη τῆς Ἐνδρου, Νέα Ὑόρκη 1939, σ. II. Τοῦ αὐτοῦ, Δύο Ἄνδριοι ἐθνομάρτυρες ἱεράρχαι, Κορώνης Γρηγόριος Μπίστης καὶ Σφῆρον-πόλεως Παταῖος Νέρης. Περιοδ. «Θεολογία» ἔτ. 1930 καὶ ἐν ἰδιαίτερω τεύχει.

παπα νικολός χαζάπης. χορίς εκλίσια.
 παναγία μεζανέτου δρφανί, παπα διμήτρις γαρίφαλος.

μεσαχοριό.

σταβρός. παπα διμήτρις χαζάπης.
 παπα γιανίς μίλας. χωρίς εκκλισιά.

βραχνοῦ.

ἄγιος διμήτριος, παπα νικολός γαρίφαλος.

φάλικας.

παναγία, παπα γεόργις σαμιότις.

κουρέλι.

ἄγιος νικόλαος, δρφανί χορίς παπά.

μεσαράχη.

παναγία, δρφανί χορίς παπά.
 παναγία βουργάρα, παπά γιανούλις ἤσαρις.
 παναγία καμπάνη, παπά νικολός λεκανίδης.

μεσαρζά.

ἄγιος νικόλαος, οἰκονόμος τοῦ κάστρου.

κούμανι (οὔτω).

παναγία, παπά λινάρδος ἄθανάσιος.
 ἅγια κεριακή, παπά διμήτρις στελιανός,

ἀλαδινοῦ.

ἅγια τριάδα, παπα νικολός μπασατίς.

μένιτες.

παναγία βέργη, παπά νικόλας κονμαργιανός.
 παναγία κούμουλος, παπα ἄντονάκις κοσταντάκις.
 πρόδρομος, παπα ἄνδρέας ψαριανός.
 ἄγιος Χαράλαμπος, ὁ σακελάριος.

κουράφι.

πρόδρομος, δρφανί χορίς παπά.
 παναγία, παπά γιανίς τσιριαζής.
 ἄγιος Ἰωάννης ὁ θεολόγος, δρφανί χορίς παπά.

πιτροφός.

παναγία, παπα αντονίος κακαρούχας
 ἄγιος παντελεήμονας, παπὰ κοσταντὶς κακαρούχας.
 ἄγιος νικόλαος, παπὰ μιχάλις λαύδας.
 ὁ σταυρός, παπὰ γιανάνις ανισις.
 ἄγιος θεόδωρος, παπὰ νικολὸς κατζότης.
 ἄγιος γεόργιος, παπὰ σταματέλος ζούρας.
 παπὰ ἀντόνις λαύδας χορὶς ἐκκλησιά.

Καὶ οὕτω μὲν ἔχει τὰ κατὰ τὸ σημεῖωμα τοῦτο. Ἄλλὰ πάμπολλα ὑπάρχουσιν ἐν Ἄνδρῳ τὰ παλαιότατα παρεκκλήσια. Εἶνε τὰ κατάλευκα ἐκεῖνα μικρὰ γραφικὰ ἐκκλησύδρια, τὰ μὴ ἔχοντα ἰδίαν ἐνορίαν, τακτικῶς μὲν κατὰ τὴν μνήμην των πανηγυρίζοντα, εὐλαβείας δὲ χάριν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν λειτουργούμενα κατὰ παραγγελίαν ὑπὸ τινος τῶν εὐσεβῶν οἰκογενειῶν. Σήμερον τοιαῦτα παρεκκλήσια ἀπὸ πολλοῦ ἔπαυσαν ἀνεγειρόμενα, ἀνακαινίζονται δὲ μόνον ἐνιαχοῦ τὰ καταρρέοντα παλαιὰ τοιαῦτα (1). Σημειωτέον ὅτι αἱ παλαιαὶ τῆς Ἄνδρου ἐκκλησίαι ἦσαν, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἰδιόκτητοι, πολούμεναι καὶ προικοδοτούμεναι ὡς πᾶσα ἄλλη ἀκίνητος περιουσία (2).

Αἱ παλαιαὶ τῆς νήσου Ἄνδρου ἐκκλησίαι, περὶ τῶν ὁποίων ὁ γράφων ἔχει εἰς χεῖράς του ἐπαρκῆ στοιχεῖα, εἶνε αἱ ἐξῆς, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρᾶν.

Ἄγγελοχαιρέτιστη (Παναγία). Παλαιὰ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Ὑψηλοῦ ἐκκλησία, μνημονευομένη ἐν ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1813.

Ἀγριδιώτισσα (Παναγία). Ναὸς τιμώμενος ἐπ' ὄνομαι τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, κείμενος εἰς τὸ παρὰ τὸ Ἐπάνω Κάστρον παλαιὸν ἐπὶ φραγκοκρατίας τιμᾶριον Ἀγρίδια, ὡς ἐκ τούτου κοινῶς ἐπονομαζόμενος Παναγία Ἀγριδιώτισσα.

Αἰκατερίνη (Ἀγία). Παλαιὰ ἐκκλησία τοῦ χωρίου Ὑψηλοῦ. Ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας, φ. Πα, σφίζεται πρᾶξις, καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης ἐν τῷ χωρίῳ Ἀψηλοῦ ἀναγνωρίζεται ὡς ἴδιον κτῆμα τοῦ ἐν ἱερεῦσιν εὐλαβεστάτου Παπαγεωργίου, πρωτεκδίκου Ἄνδρου καὶ Σύρας, διότι οὗτος ἰδίως ἀναλώμασι καὶ προτροπῇ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου ὠκοδόμησε ταύτην ἐκ βᾶ-

1. Βλ. *Μελετίου Σακελλαροπούλου*, Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ ἰσχύοντος νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Ἀθήναις, 1898, σ. 288—294.

2. Βλ. *Δ. Π. Πασχάλη*, Ἀναγραφή χρονολογικὴ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων ἐν Ἄνδρῳ ἀπὸ Ζωΐλου (362) μέχρι Μητροφάνους († 1889) καὶ εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ αὐτῶν. Περιοδ. «Θεολογία», τ. Ε' (1927), ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνδρου καὶ Κέας Μητροφάνους.

θρων (1). Ὑποχρεοῦται δὲ διὰ τῆς πράξεως ταύτης ὁ ὄθηθεις ἱερεὺς καὶ πρωτέκδικος νὰ παρέχη καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν λίτραν κηροῦ μίαν, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του οἱ κληρονόμοι του νὰ δορίζωσι τὴν περιῆς πρόκειται ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης. Ἐπίσης ὅ,τε Παπαγεώργιος καὶ οἱ κληρονόμοι του νὰ λαμβάνωσιν ὡς ἴδια ἔσοδα τὰ τυχὸν ἀφιερῶματα τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Φέρει ἡ πράξις χρονολογίαν 1770, μηνὶ ὀκτωβρίῳ 20, καὶ τὴν ὑπογραφήν τοῦ Ἀνδρου Ἰωάσαφ (2).

—Μικρὸς φραγκικὸς ναὸς, θολοσκεπὴς, ἐγειρόμενος μέχρις ἐσχάτων παρὰ τὴν θέσιν Ἀβυσσος, ἐγγὺς τῆς πόλεως Ἀνδρου. Ἐπὶ τοῦ ναοῦ τούτου, τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὰ τὰ ἐρεῖπια ἐξηφανίσθησαν σήμερον, χρησιμοποιοῦντα ἀνιέρως ὡς οἰκοδομήσιμον ὑλικόν, ἐσφύζετο ἐντετειχισμένη μέχρι πρῶτων ἐτῶν λατινικὴ ἐπιγραφή τῶν πρώτων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, κεχαραγμένη κεφαλαιώδεσι γράμμασιν ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη κατὰ κοινὴν μεταγραφὴν ἔχει ὡδε.

Templum. hoc. divinae. Chaterine. habitum. fuit. a. d. Nicolao Camilla. 1575.

Ἦτοι.

Τοῦ ναοῦ τοῦδε τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης κτήτωρ ὑπῆρξεν ὁ Νικόλαος Καμίλλας. 1575.

Ἡ ἐπιγραφή, ἀποκειμένη σήμερον ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀνδρου, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἰ. Κ. Βογιατζίδου (3), ἀλλὰ παραγνωσθεῖσα, καθ' ἃ ὑπέδειξεν ὁ Σπυρ. Βάσης (4)

Ἐν ἀνδριακῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1532, σφζομένῳ ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ γράφωντος, ἀναφέρεται ὁ σὲρ βισκόντε Δεκαμίλλας, ὁ ὁποῖος ἀναμφιβόλως ἀνήκει

1. Ὁ Φιλόθεος διετέλεσεν ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρου ἀπὸ τοῦ 1759 - 1768, ὅτε ἀπέθανε. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἀναγραφή χρονολογικῆ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιεπισκοπιῶν ἀντων ἐν Ἀνδρῶ, τευχ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 5.

2. Ὁ Ἰωάσαφ διετέλεσεν ἀρχιεπίσκοπος ἀπὸ τοῦ 1768 μέχρι τοῦ 1774. Ἐνθ. ἀν., σ. 6-13.

3. Ἐν περιόδ. «Βυζαντίς», τ. Α', σ. 333.

4. Ἐνθ. ἀνω., τ. Β', σ. 267.—Δ. Π. Πασχάλη, Μεσαιωνικαὶ καὶ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Ἀνδρου. «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» τ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 52-3. Περὶ τῶν καθ' ὄλην τὴν νήσον Ἀνδρον διαφόρων δυτικῶν ναῶν, ἐπὶ ἐνίων τῶν ὁποίων σφζονται μέχρι σήμερον ἐντετειχισμένα οἰκόσημα φραγκικά, βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία εἰς τὰς Κυκλάδας ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας.—Τοῦ αὐτοῦ, Κάστρα, Βῆγλαι καὶ Ἡῶργοι ἐν Ἀνδρῶ, σ. 14 ἀνεκδότου χειρογράφου μου.

εἰς τὴν ἰδίαν εὐγενῆ φραγκικὴν οἰκογένειαν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Νικόλαος Καμίλλας ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1575 ἀναγραφόμενος ὡς κτήτωρ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ναοῦ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης.

Διμιλιανὸς (Ἅγιος). Παλαιὸς ναὸς ἐν Κορθίῳ.

Ἄληνοῦ. Παλαιὰ ἐκκλησία (ἀπόδ. ἑορτ. Θεοτόκου), ἐγειρομένη ἐπὶ λειψάνων ἀρχαίου ναοῦ, ἀνήκουσα εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Ἀηδόνια ἔρημον καὶ κατερειπωμένον σήμερον μονύδριον Ἄληνοῦ, ὅπερ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1664 ἀνήκει ὡς μετόχιον εἰς τὴν μονὴν Παναχράντου, ἀφιερωθὲν ὑπὸ τοῦ κτήτορος αὐτοῦ Πετικᾶ Ταπόντε (1). Ἐπὶ τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τούτου σφύζεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή.

*Ἔτος αφε' ὀκτωβρ. κ'
ἔτεχνουργήθη τὸ παρὸν τέμπλον
διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου
τοῦ πανοσιωτάτου παπᾶ
κὸρ Νεοφύτου Δελαγραμμάτικα.*

Εἰς τὸ ὑπέρθυρον δὲ τοῦ ναοῦ.

*† Ναὸς πάγκαλος τῆς Θεο-
τόκου ἀνακαινίσθη ἐκ βάθρων δι'
ἐξόδων
Γαλακτίωνος τοῦ καὶ προηγουμένου Ἱερο-
μάρκου ἐπονομαζομένου καὶ ἀθανασίου
σκενοφύλακος τοῦπίκλην τε Κατρη
οῦς καὶ φυλάξαις ἀτρότους πάσης
βλάβης Δέσποινα ἀγνή διὰ παντὸς
τοῦ βίου. 1784 Μαΐου . . .*

Ἀνάργυροι (Ἅγιοι). Παρεκκλήσιον ἐν τῇ περιοχῇ τῆς μονῆς Ἁγίας, καταπεσὸν ἤδη εἰς ἑρείπια. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου αὐτοῦ ἡ ἐπιγραφή.

*† 1751. Μ [ηρί]
Διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου
Νεκτα[ρίου] ἱερομονάχου
Περεκέ[τη] τοῦ ἐξ Ἄνδρου.*

1. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Δώδεκα ἐν Ἄνδρῳ βυζαντινὰ μοναστήρια. «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. ΙΒ' (1934), σ. 19-45. Καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.

Ἐνδον τοῦ παρεκκλησίου τούτου τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ὑπῆρχον εἰκόνες ἀνάγλυφοι ἐπὶ μαρμάρου παριστῶσαι τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους. Αἱ ἀνάγλυφοι αὗται εἰκόνες ἀνέκειντο ἐπὶ τοῦ καταπετάσματος τοῦ ἐκκλησιδρίου εἰς τὴν θέσιν τὴν καλουμένην δωδεκάορτα. Μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ ἱκανῶς ἐνδιαφέροντος τούτου παρεκκλησίου τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα μετεφέρθησαν πρὸς φύλαξιν εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς μονῆς.

Ἀνδρέας (Ἅγιος) τῶν Λατίνων. Ἦ ἐν Ἀνδῶ μέχρι σήμερον σωζομένη φραγκικὴ ἐκκλησία. Οἱ Φράγκοι τῆς Ἀνδρου κατακτηταὶ εἶχον καθιερώσει τὸν Ἀπόστολον Ἀνδρέαν ὡς τὸν πολιούχον τῆς νήσου, παρασυρθέντες τὸ μὲν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου προσομοιάζοντος κατὰ παρήχησιν πρὸς τὸ τῆς Ἀνδρου, τὸ δὲ διότι κατὰ παναρχαίαν ἐν τῇ νήσῳ παράδοσιν, ἀναφερομένην ὑπὸ τινων προπαγανδιστῶν ἱεραποστόλων τῆς Ῥωμάνας Ἐκκλησίας, Ἀνδρέας ὁ Πρωτόκλητος, ὁ καὶ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου αὐτάδελφος, ἕξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς πορευόμενος, διῆλθεν ἐκ τῆς νήσου Ἀνδρου καὶ ἐπὶ τινα καιρὸν διέτριψεν ἐν αὐτῇ, ἀναφέρεται δὲ μάλιστα ὅτι ἐθεράπευσε καὶ βαρέως πάσχοντα τέκνα τινὸς ἐκ τῶν προκρίτων τῆς νήσου (1). Ἐκ τούτου πλανηθέντες καὶ ἔνιοι τῶν ξένων περιηγητῶν καὶ γεωγράφων ὠνόμασαν τὴν Ἀνδρον νῆσον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου.

Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, κείμενος ἐν τῇ παλαιᾷ συνοικίᾳ τοῦ Κάτω Κάστρου, ἔλκει ζωηρότατα τὸ ἐνδιαφέρον. Ἦτο δέ ποτε ὁ ναὸς τρισυπόστατος μετὰ μαρμαρίνων στύλων, καὶ ἐντὸς τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προαυλίου περιέκλειε καὶ τὸ ἐπισκοπικὸν οἶκημα. Ἀλλὰ πρὸ ἱκανῶν ἐτῶν καταρρευσάσης τῆς δεξιᾶς στοᾶς τοῦ ναοῦ ἐπροτίμησαν πρὸς ἀποφυγὴν δαπανῶν εἰς ἀνέγερσιν ταύτης νὰ κτίσωσι τὸ μεταξὺ τῶν μαρμαρίνων στύλων κενόν, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ναὸς νὰ παρουσιάσῃ δύο μόνον στοᾶς, τὴν μεσαίαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἀριστεράν. Καθ' ἣν ὁμοῦ ἐποχὴν ὤκοδομήθη τὸ μικρὸν πρεσβυτέριον, τὸ κοινῶς ὀνομαζόμενον Βικαριάτικο, πρὸς χρῆσιν τοῦ λειτουργοῦντος ἐν τῷ ναῷ ἱερέως, ἀνωθεν ἀκριβῶς τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ ναοῦ, ἐθεώρησαν καλὸν νὰ κτίσωσιν ὡσαύτως καὶ τὸ κάτωθι κενὸν μεταξὺ τῶν ἀριστερῶν στύλων, οὕτως ὥστε ὁ ναὸς σήμερον παρουσιάζεται ὡς μονόθολος, ἔχων μῆκος 12 μέτρων καὶ πλάτος 4,50.

Ἐν τῷ ναῷ ἀνάκειται μέγας πίναξ, ἐνθυμίζων ἐν τισὶ τὰ ἔργα τῆς Βολωνικῆς Σχολῆς. Ὁ πίναξ οὗτος, εὐμοιρῶν ποτε πάντων τῶν θελγῆτρων τῆς τέχνης, θὰ ἠδύνατο νὰ ἔλκύσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ φιλοτέχνου, ἂν μὴ ἀδεξία χειρὸς δὲν παραμόρφωνε πρὸ ἱκανοῦ χρόνου τὴν κυριωτέραν τῶν ἐν αὐτῷ συνθέσεων. Ἐπαθε, φαίνεται, ὁ πίναξ ἐκ τῆς ἐν τῷ ναῷ ἐπιπολαζούσης νοτι-

1. Γ. Προβιλεγγίου, ἱερέως, Ἀνάκλετα περὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἔφημ. «Ἀδύγη» Σύρου, ἔτ. 1915, ἀριθ. 375.

δος ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς αἰτίας ἐν ἧ' θέσει εἰκονίζετο ὁ πολιοῦχος Ἁπόστολος, καὶ φράρος τις ἐκ τῶν περιοδικῶς ἐπισκεπτομένων τὴν νῆσον, ἔχων στοιχειώδεις γνώσεις ζωγραφικῆς, ἠθέλησε νὰ ἐπιδιορθώσῃ τὴν εἰκόνα καταστρέψας ταύτην καὶ καταστήσας παράδοξον καὶ τραγελαφικὴν. Ἐνῶ δὲ ὁ πίναξ εἰκονίζεν ἀρχικῶς τὸν πολιοῦχον Ἁπόστολον Ἁνδρέαν, ὡς δεικνύει καὶ ἡ κάτωθεν τοῦ πίνακος ὑπογραφή, Andreas Apostolus, ὁ ἀδέξιός ἐρασιτέχνης μετέβαλε τοῦτον εἰς ἅγιον Ἁνδρέαν τὸν Κορσίνην, ἐπίσκοπον τοῦ Φιέζολε ἐν Ἰταλίᾳ, ἀποθανόντα τῷ 1373 καὶ ἀνακηρυθέντα ἅγιον τῷ 1629 ἐπὶ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Η' (1). Εὐτυχῶς ἡ βλάβη δὲν ἐπεξετάθη ἐπὶ τοῦ ὄλου πίνακος, αἱ λοιπαὶ δὲ τῶν ἐν αὐτῷ συνθέσεων, ἰδίᾳ ἡ παρθένος Μαρία καὶ οἱ περὶ αὐτὴν ἰπτάμενοι ἄγγελοι, ἀφέθησαν ἀνέπαφοι.

Παρίσταται δ' ἐν τῷ πίνακι ὁ Ἅγιος Ἁνδρέας φέρων βυσσινόχρουν ποδῆρες φελόνιον μετ' ὁμοφορίου ἀρχιερατικοῦ, κεκοσμημένου μὲ λευκὰς τριχαπτῶδεις παρυφάς. Ἔχει ἐθριμμένην πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ τὴν ἐπισκοπικὴν βακτηρίαν, καὶ εἶνε γονυπετὴς ἐνώπιον μεγάλου μαύρου σταυροῦ, περιλαμπομένου ὑπὸ χρυσῶν ἀκτίνων. Πρὸς τὴν βάσιν τοῦ σταυροῦ φαίνονται οἱ ἥλιοι τῆς σταυρώσεως, τὴν ἄλω δὲ τοῦ ἁγίου καταυγάζουσι πέντε ἀκτινοβολοῦντες ἀστέρες. Ἄνωθεν τοῦ ἁγίου καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ πίνακος, ὡς ἐν οὐρανῷ, εἰκονίζεται ἡ Παναγία, ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς ὁποίας εἶνε διακεχυμένη ἄρρητός τις ἀληθῶς θεία ἠδύτης. Πέριξ τῆς Παναγίας περιίπτανται Ἅγγελοι μετὰ Χερουβείμ καὶ Σεραφείμ. Ὁ πίναξ εἶνε ὕψους τριῶν καὶ πλάτους δύο περίπου μέτρων, διὸ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ εἰκονιζόμενα πρόσωπα παρίστανται ἐν σχεδὸν φυσικῷ μεγέθει.

Ἐκτὸς τοῦ πίνακος τούτου ἐλάχιστα εἶνε τὰ ἐν τῷ ναῷ σφζόμενα ἄξια λόγου ἀντικείμενα. Ἐξωτερικῶς μόνον ἡ ἐκκλησία φέρει ἔγκριστα πολλὰ ἀρχαῖα μάρμαρα καὶ δὴ κεφαλὴν νεανίου, ἀτυχῶς ἀποκεκρουσμένην, καὶ κορμὸν ἀγάλματος μέχρι μέσον που τῆς ὀσφύος σφζόμενον. Ἀνάκεινται ὡσαύτως ἐνφοδομημένοι καὶ ὑδροοροαὶ ἀρχαίας ἐποχῆς, καλῆς δ' ἐργασίας. Ἐπὶ παρακειμένου δ' ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τοῖχου εὗρηται ἐγκεκτισμένον τμήμα ἐπιτυμβίου στήλης, τὸ πρὸς τὰ κάτω καὶ δεξιὰ, διασφῆζον ἀνάγλυφον τὸν ἀριστερὸν πόδα καὶ ἴχνη τοῦ μέχρις αὐτοῦ καθικνουμένου ἱματίου τῆς εἰκονιζομένης μορφῆς, περαιτέρω δὲ τὸ ἄκρον δόρατος καὶ ἔτι πρὸς ἐξέχουσαν τὴν παραστάδα τοῦ ἀναγλύφου. Ὑψους 0, 16, πλάτος 0, 31, πάχος 0, 10 (2)

1. Βλ. προχείρως *Agostino Cessaroni*, *Dizionario Ecclesiastico illustrato*, ἐν λ. Corsini (Sant' Andrea).

2. Ἀποτειχισθὲν μετηνέχθη ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ Ἁνδρου, ἐνθα κατετάχθη ὑπ' ἀριθ. 5. Βλ. *Δ. Π. Πασχάλη*, Ἀναγραφή τῶν ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ Ἁνδρου γλυπτῶν καὶ ἐνεπιγράφων λίθων καὶ λοιπῶν ἐν αὐτῷ ἀποτεθησαυρισμένων ἀρχαίων κειμηλίων, ἐν ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ἁνδρου», ἔτ. Ι' (1906), ἀριθ. 331 κ. ε.

Αἱ μαρμάρινοι τῆς ἐκκλησίας παραστάσεις κοσμοῦνται δι' ἀναγλύφων ἀνθεμίων ἐντέχνως εἰργασμένων, μαρμαρίνη δὲ τυγχάνει καὶ ἡ πλάκωσις τοῦ ναοῦ, ὅστις ἐσωτερικῶς εἶνε ἔμπλεως τάφων. Φέρουσι δ' οἱ τάφοι οὗτοι καλύμματα ἕξ εὐμεγέθων πλακῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Οἱ τάφοι εἶνε πάντες ἀνεπίγραφοι, ἔχουσι δὲ μόνον ἔνιοι ἐπ' αὐτῶν μεγάλους σταυροὺς ἀναγεγλυμμένους. Καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων δὲ τοῦ ναοῦ ἐσωτερικῶς σφύζονται ἐνφοκομημένοι μαρμάρινοι τινες ῥόδακες καὶ ἄλλα τινὰ παρεμφερῆ κοσμήματα, δεξιῶς εἰργασμένα καὶ προδήλως ἕξ ἀρχαίας χρήσεως εἰλημμένα.

Τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου παράκειται συνεχόμενον οἶκημα, ἐν ᾧ διητᾶτο ἐν παρωχημένοις χρόνοις ὁ λατίνος ἐφημέριος, καὶ ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τοῦ ὁποίου σφύζεται ἐγγεγλυμμένη ἦδε ἡ ἐπιγραφή.

*Refectio Eccl. S. Andreae totiusque
vicariati partim fundis suis venditis
ex licentias congr. sollertiaque Ioannis
B. Perpignan, prouicarii, facta 1848.*

Ἦτοι κατὰ μετάφρασιν ἐπὶ λέξει.

*Ἐπισκενὴ ναοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ δλοκλήρου
τοῦ τοποτηρητείου διὰ μερικῆς πωλήσεως κτημάτων αὐτοῦ,
ἀδεία τοῦ Ἱεροῦ Συλλόγου καὶ ἐπιμελεία Ἰωάννου
B[απτιστοῦ] Περπινιάν, Ἀντεπιτρόπου, γενομένη τῷ 1848.*

Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ μνημονευόμενος Ἰωάννης Βαπτιστῆς Περπινιάν ἦτο Τήνιος τὴν πατρίδα, ἀγαθώτατος ἄνθρωπος, ἀλλὰ μετρίας παιδεύσεως. Ὁ Περπινιάν ἦτο ὑστάτος ἐπισκοπικὸς τοποτηρητῆς (βικάριος) τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας ἐν Ἀνδρῶ, μετὰ τῶν ἄλλων δ' αὐτοῦ πνευματικῶν ἔργων συνήνου καὶ τὸ τοῦ ὄρολογοδιορθωτοῦ, διὰ τοῦ τελευταίου ἰδίως τούτου ὑπουργήματός του ἀποβαίνων χρησιμώτατος εἰς τοὺς κατοίκους. Εἶχε δὲ καὶ εὐχέρειάν τινα ὁ αἰδεσιμώτατος Περπινιάν εἰς τὸ προχεῖρος σιτοκομεῖν, τὴν ὁποίαν κυρίως ἐπεδείκνυεν ὁσάκις κατ' ἐπισήμους ἡμέρας ἐκαλεῖτο εἰς γεύματα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, οἱ ὅποιοι ὅλως ἀνεξίτητος ἡγάπων ἀληθῶς αὐτὸν διὰ τὸν εὐτράπελον καὶ ἄδολον χαρακτήρα του. Ἠρέσκετο τότε ὁ θυμὸς τοῦ Ἱεροῦς νὰ ἐγειρῇ κατὰ τὰ ἐπιδοξία τὸ κύπελλον πλήρες μέχρι στεφάνης ἀπὸ τὸν περίφημον ἀνδριακὸν ἀνθοσμίαν καὶ νὰ ἀπαγγέλῃ ἐμπνευσμένος αὐτοσχεδίους ὁμοιοκαταλήκτους προπόσεις, ἐκ τῶν ὁποίων πολλαί, κωμικώταται ἀληθῶς, διεσφύζοντο μέχρις ἐσχάτων εἰς τὴν μνήμην τῶν πρεσβυτέρων Ἀνδριῶν. Ἐξῆ ἀκόμη ἐν Ἀνδρῶ ὁ Περπινιάν καὶ πέθανε τοῦ ἔτους 1848, ὅτε, ἐκραγείσης τῆς οὐγγρικῆς ἐπαναστάσεως (1848-1849), τῆς περιαγαγούσης εἰς κίνδυνον αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ αὐ-

στριακοῦ κράτους, πλείστοι Οὐγγροὶ φυγάδες, δυτικοὶ τὸ θρήσκευμα, εἶχον καταφύγει ἐν Ἄνδρῳ μετερχόμενοι διάφορα ἐπαγγέλματα καὶ παρ' οἷς ὁ αἰδεσιμώτατος Περπινιανὸς ἐξετέλει καθήκοντα ἐφημερίου ἄμα καὶ πνευματικοῦ.

Ἐν τῷ συνεχομένῳ δ' ἄλλῳ οἰκίῳ, ὅπερ δὲν ἀνήκει μὲν πλεόν εἰς τὸν ναόν, πωληθὲν τελευταῖον ἀντὶ πινακίου φακῆς εἷς τινα τῶν ἐπιχωρίων, ἀλλ' εἰς τὸ ὁποῖον, ἠνωμένον ἄλλοτε μετὰ τοῦ πρώτου, κατῴκει, ὡς προείρηται, ὁ κατὰ καιρὸς βικάριος τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐπισκοπῆς, ἕξ οὗ καὶ μέχρι σήμερον ὀνομάζεται τοῦτο ὑπὸ τῶν κατοίκων *Βικαριάτικο*, σφίεται ἐντετειχισμένη μεγάλη μαρμαρίνη πλάξ, ἐφ' ἧς ἀναγινώσκεται ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή, κεφαλαϊώδεσι γράμμασι μετ' ἐπιμελείας ἐγγεγλυμμένη.

Domum hanc, penitus destructam, Joannes Baptista Crispi, Naxiensis, Vicarius Apostolicus hujus Ecclesiae Andriensis, sumtibus S. Congregationis, nec non suis reaedificare atque in meliori forma restituere curavit. Anno Domini MDCCXLIX.

Ἦτοι κατὰ ἐπὶ λέξει μετάφρασιν.

Τὸν οἶκον τοῦτον, ἐντελῶς κατεστραμμένον, Ἰωάννης Βαπτιστῆς Κρίσπης, Νάξιος, Τοποτηρητῆς (¹) ταύτης τῆς Ἐκκλησίας Ἄνδρου, δαπάναις τοῦ Ἱεροῦ Συλλόγου καὶ ἰδίαις αὐτοῦ νὰ οἰκοδομηθῇ καὶ καλυτέραν νὰ ἔχη μορφήν (²) ἐμερίμνησεν. Ἐν ἔτει Κυρίου 1749.

Πιθανῶς ὁ Ἰωάννης Βαπτιστῆς Κρίσπης, ὅστις μνημονεύεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, εἶνε αὐτὸς οὗτος ὅστις τελευταῖνος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, διατελῶν ἐπισκοπικὸς τοποτηρητῆς ἐν Πάρῳ, ἦτο συγχρόνως καὶ ὑποπρόξενος τῆς Βενετίας ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ (³).

Ἡ μικρὰ αὕτη οἰκία συνδέεται καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἱερὸν ἀγῶνα. Διότι εἰς τὸ βικαριάτικο, ζητήσας νὰ καταφύγῃ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἠὲτοκτόνησεν ἀπαγωνισθεὶς τῷ 1821, μόλις ἔξερράγη ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ νήσῳ, ὁ Τοῦρκος ἀγῶς τῆς Ἄνδρου, φοβηθεὶς ὅτι οἱ Ἄνδριοι ἐμελλον νὰ παραβιάσωσι τὸ ἄστυλόν του καὶ φονεύσωσι βασιανίζοντες αὐτόν. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου ἱστοροῦμεν ἄλλαχοῦ λεπτομερέστερον (⁴).

(Συνεχίζεται)

1. Ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ συγγραφέως παραλείπεται ἡ μετάφρασις τοῦ Apostolicus (= Τοποτηρητῆς Ἀποστολικός). Σ. Ἐ.

2. Πιστότερον καὶ εἰς καλυτέραν μορφήν νὰ ἀνεγερθῇ (ἢ ἀποκατασταθῇ). Σ. Ἐ.

3. Περικλ. Γ. Ζερλέντη, Πειρατικὴ ἐπιδρομὴ κατὰ τῆς νήσου Ἀντιπάρου τῷ 1794, ἐν περιόδ. «Παρνασσός», τ. Γ' (1880), σ. 374.

4. Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ Ἄνδρος τὸ 1821. Μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων. Ἐν Ἀθήναις, 1930, σ. 41.